



УДК 94(477)

ОЛЕНА РУСИНА

кандидатка історичних наук, провідна наукова співробітниця,
відділ історії України середніх віків і раннього нового часу,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), erusina@ukr.net

ПОВСЯКДЕННЯ ОСТРОЗЬКИХ У СВІТЛІ РЕЄСТРУ КНЯЗІВСЬКОГО МАЙНА

Подається стисла інформація щодо нового джерела до історії князівського роду Острозьких і, передовсім, гетьмана Великого князівства Литовського Костянтина Івановича Острозького. Документ виявлено у фондах відділу рукописів Бібліотеки ім. Врублевських Литовської академії наук (Вільнюс). Це – інвентар, який фіксує особисте майно Костянтина Острозького й частковий його розподіл між родичами і слугами по смерті князя. Реєстр включає дорогий одяг, головні убори, взуття, прикраси, тканини, хутра, пір'я та віяла, військове спорядження, мечі, шпаги, вогнепальну зброю, панцири, щити, упряж, сідла, килими, срібний і металевий посуд, домашнє начиння, акти за печаткою князя. На особливу увагу заслуговують культурні аспекти закладеної в документі інформації. Зокрема згадано про орган, табулатуру і придворного органіста, святковий маскарад, портретний образ Костянтина Острозького (який, можливо, став іконографічним прототипом відомих нині пізніших зображень). Реєстр унаочнює не тільки соціальний статус і неабиякі фінансові можливості Острозьких, а й полікультурний характер тодішнього суспільства, де співіснували різні етнічні групи та конфесії. Не дивно, що в документі зустрічаємо згадки про «святості» як православної, так і римо-католицької церков. Цінна й генеалогічна інформація, зокрема свідчення того, що дочка Костянтина Острозького Софія не померла в дитинстві, як це традиційно вважалося, а досягла шлюбного віку й була видана заміж. Загалом цей інвентар, що його повна публікація планується найближчим часом в Інституті історії України НАНУ, став суттєвим доповненням до джерельної бази острогів. Він дає унікальну можливість зазирнути у щоденне життя магнатської родини першої половини XVI ст. і заразом позбутися низки помилкових уявлень щодо його особливостей.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, князь Костянтин Острозький, інвентар, повсякдення, острогівани.

У Вільнюсі, у відділі рукописів Бібліотеки ім. Врублевських Литовської академії наук (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka), зберігається дуже цікавий документ, незаслужено обійдений увагою істориків. У путівнику 1903 р. його було охарактеризовано як написаний руською мовою у XVI ст. «перелік речей домашнього скарбу, що залишилися по смерті якогось “пана Костянтина”»¹. Не дивно, що він не викликав інтересу в дослідників. Лише нещодавно на цей реєстр звернула увагу співробітниця бібліотеки Р.Циценене, котра, спираючись на його дані, відзначила в одній зі своїх публікацій наявність принаймні чотирьох книжок у власності великого гетьмана литовського Костянтина Острозького (бл. 1460–1530 рр.). Тим самим вона запропонувала провокативну ідентифікацію «пана Костянтина», хоча й не навела на користь неї жодних аргументів².

Слушність атрибуції Р.Циценене підтвердило наше знайомство зі згаданим документом, що стало можливим завдяки сприянню завідувачки відділу рукописів Е.Кулешене. Це – зшиток грубого паперу розміром в аркуш, котрий, якщо вдатися до лексики самого реєстру, суттєво «надпсавали миши». На щастя, найцікавіші фрагменти пам'ятки ушкоджено найменше, вони легко реконструюються за контекстом. Датування документа шістнадцятим століттям не викликає сумнівів. Пізнішими за часом є нумерація аркушів і нотатка польською мовою стосовно його змісту, зроблена червоним чорнилом орієнтовно в XIX ст. (арк.31 зв.).

Аркуш 2 відкривається назвою документа: «Реєстр списання скарбу, што мне подано на ивентару (sic!), и тым речам росход». Дещо пізніше тим самим почерком, але темнішим атраментом до неї зроблено приписку: «штом колвек давал за росказанем его милости пана»³. Далі під словом «Напервей» міститься перелік коштовного церковного начиння та убрання, що його варто навести повністю:

«Скрина з [речами] церковными, в которой Евангелие, сребром оправленое позлотис[тое с к]аменем.

Крест ср[ебранный в]еликий позлотистый с каменем.

Келих сребра[ный] позлотистый с каменем, миска, ложка, звезда сребраная позлотистая.

Воздухи три одомашки бурнатное з фарботами золотыми.

Кадило сребраное.

Образы два сребром оправленные позлотистые, с каменем, ув одного образу наверху камня нет, ис перлы, и завески при них злоголавовые с перлы.

Панагея сребраная позлотистая с каменем.

¹ Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки. – Вып.4. – Вильна, 1903. – С.10. – №7. Сучасний шифр цього документа: LMAVB. – RS F16-7 (f.2–31v.).

² *Cicėnienė R.* Książka rękopiśmienna w życiu społeczeństwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XIV – połowie XVI wieku // *Rocznik Lituanistyczny*. – 2015. – №1. – S.235. У попередній своїй публікації, характеризуючи приватні книжкові зібрання магнатів Великого князівства Литовського, дослідниця тільки побіжно згадала про цей документ (див.: *Циценене Р.* Рукописная книга и ее реценция в Великом княжестве Литовском XIV – середины XVI вв. // *Slavistica Vilnensis*: 2013 (Kalbotyra. – №58(2)). – Vilnius, 2013. – P.73 (прим.14)).

³ Тут і нижче цитати подаємо спрощеною графікою, розкриваючи титла й розшифровуючи скорочення; пунктуацію наближено до норм сучасного правопису.

Косточка с каменем.

Ризы одомашки белое, злотоглавом жолтым обложоны.

Другие ризы одомашки белое на золоте, злотоглавом бурнатым обложоны вколо и на колнеру.

Петрахиль злотоглаву бурнатного, другий петрахиль злотоглаву жолтого.

Поручи злотоглаву бурнатного, а другие злотоглаву жолтого.

Поес один.

Стихар один на дякона одомашки белое, злотоглавом обложено, и улар (орар? – *О.Р.*) один китаики чирвоное.

Запона атласовая рабая.

Камка на престол.

Настилка одомашки чирвоное на золоте.

Запонка другая одомашки чирвоное на золоте.

Книг чотыри: Апостол, Ермолой, Устав, Псалтыр».

Цьому переліку дорогоцінних православних «святостей» суттєво постується вміст іншої скрині – «з речами костелными» (арк.2 зв.). Їх реєстр включає срібний келих із позолоченим блюдом, три орнати, три «образки малеваные» й один «образ» срібний із позолотою та перлами, чотири неназвані книги⁴, «настелку» на олтар, «звончок», два «малых цыновых» кухля, кропильницю і «клещи для робеня оплатков (облаток – *О.Р.*)».

Третю позицію в документі займають чотири скрині та шкатулка «за печатю его милости пана». Там було сховано привілеї, «листь», а також «перль» (арк.2 зв. – 3). До них слід додати згадану на арк.22 зв. «скринку з реистры и з листь», де, можливо, зберігався й сам інвентар.

Найбільшу частину документа становить опис дорогого одягу. Цей великий гардероб виразно характеризує майновий стан його колишнього власника – «его милости пана». При цьому згодом з'ясовується, що йдеться про «небожчика пана троцького», а з фрази про те, що одну з його «дылей»⁵, зроблених з оксамиту, «ей милость пани Костентиновая по смерти пана Костентина [...] розказала дать Гурскому коморнику» (арк.3 зв.), випливає, що покійного звали Костянтином. Імені його вдови документ не називає, однак, окрім неї, спадком розпоряджається інший «пан Костентин». Це, з одного боку, дещо ускладнює розуміння тексту, а з іншого – є підставою для ідентифікації згаданих чоловіків як князя Костянтина Івановича Острозького та його сина Василя, котрий від середини 1540-х рр. волів називати себе Костянтином. Проблематичним виглядає лише титулування першого «паном троцьким», без згадки про його воеводський статус⁶. Але ми маємо справу зі зразком

⁴ Отже Р.Циценене помилилася, обраховуючи цифрою 4 загальну кількість книг у реєстрі. До цих «католицьких» слід додати ті, які зберігалися в першій скрині: Апостол, Ермолой, Типікон, Псалтыр і багато оздоблене Євангеліє.

⁵ Тобто делія – зимовий верхній одяг.

⁶ К.І.Острозький отримав посаду воеводи троцького в 1522 р. і залишався ним до самої смерті (1530 р.). Перед тим він упродовж десяти років був віленським каштеляном, тобто «паном віленським». При цьому обидва призначення суперечили нормам Городельського привілею 1413 р. (такі високі посади могли обіймати тільки католики, тоді як князь був «схизматиком» і всіляко опікувався інтересами православної церкви). У відповідь на протести з боку магнатів Сигізмунд І мусив виправдовуватися заслугами Острозького й потрактовувати свої рішення як виняток.

«домашнього», неформалізованого діловодства й, вочевидь, саме тому вжита в документі термінологія не вповні відповідає офіційній⁷.

Формування реєстру відбувалося у два етапи. Спочатку челядник К.І.Острозького склав опис майна свого господаря, а згодом він же робив у документі нотатки стосовно розподілу речей покійного, керуючись указівками його сина та вдови⁸. Цей «стик», завдяки різному кольору чорнил, особливо помітний на арк. 3, 4 зв., 5, 6 зв., 9, 14 тощо. Ішлося, передовсім, про «утилізацію» одягу небіжчика, чи, радше, тієї його частини, якій ще не знайшли застосування князеві родичі. Деякі речі стали у пригоді Костянтинові-молодшому – наприклад, газука⁹ «гвоздикового» оксамиту на рисячому хутрі (він «тую газуку [...] себе перешил на жупан, а рысми газуку оксамиту зеленого себе казал [подшит]ь»), парчева делія («тую дылею пан Костентин себе перешил и отласом ее подшить казал чирвоным»), чорна оксамитова делія із золотими петлицями, підбита соболями («тую дылею пан Костентин себе переробить казал на дылею») (арк.3).

Решту речей було роздано, головним чином, князевим «служебникам», чий фах подеколи зазначено в реєстрі (зокрема тут фігурують коморник Павелко, кухмістр Дембський, кухар Петро, органіст Станіслав, пивничий Олехно, кравець Рибка, «пекарці» Гришко й Матейко, «трубач» Єсько і «трубачи» Янко). У довжелезному списку осіб, пожалуваних одягом із княжого плеча, лише п'ятеро зветься «панамі». З іншого боку, практично не зустрічаються в ньому й суспільні маргінали¹⁰. Прикро, що не назвав свого імені сам упорядник реєстру, про якого теж не забув Костянтин-молодший (наприклад, віддав йому «жупицу лосю, брушками лисими по пояс подшиту», «дылею оксамитную лихую, волками подшитую» тощо). Нечисленні речі Костянтина-старшого, котрі не знайшли собі господаря, позначено хрестиками на берегах документа.

Картина цілковито змінюється, коли доходить черга до «шат ей милости пани небожчиць» (арк.5 зв. – 6 зв.), в якій безпомилково вгадується перша дружина Костянтина Острозького – Тетяна Гольшанська, мати Іллі. Як відомо, вона пішла з життя в липні 1522 р., і того-таки місяця князь

⁷ Скажімо, Соломерецькі згадуються як із князівським титулом, так і без нього. Так само «пан Брындза» і «пан Григорий Бака» подеколи називаються тільки на ім'я.

⁸ Виняток у цьому сенсі становили дії якогось Махайла, котрий, можливо, був князівським підскарбієм – принаймні на арк.12 згадується шматок чорного оксамиту «за печатю Махайловою». Цей Махайло без будь-чиїх розпоряджень «портки сукна чирвоного влоского [...] по небожчику пану троцькому [...] взяв в Люблине» (арк.3 зв.). Цікаво, що це місто згадується в документі ще раз – коли йдеться про три «жупицы [з] скур лосих з оксамитом чорным», які той-таки «пан троцький» роздав слугам, «едучи до Люблина» (арк.10 зв.). Загалом, скидається на те, що мандрівка в Люблін була останньою у житті старого князя, і в ній його супроводжував підскарбій (до речі, так само, як і в поїзді до Києва в 1525 р., слід котрої закарбувався в печерському пом'янику; див.: *Голубев С.Т.* Древний помянник Киево-Печерской лавры (конца XV и начала XVI ст.) // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1892. – Кн.6. – Отд.3. – Приложение. – С.78–79; щодо датування записів див.: Там же. – С.IX).

⁹ Довгий плащ із рукавами.

¹⁰ Так, «Макару убогому» дісталася від Костянтина чорна «шапка косматая» (арк.16 зв.). «На шапку бабе хромой» подарувала його вельможна мати «шалавары табиновые, подшитые брушками лисими» (арк.9).

заходився укладати новий шлюб – з Олександрою Слуцькою, яка невдовзі стане матір'ю принаймні двох його дітей: Василя (Костянтина) й Софії. Практично все вбрання покійної (що серед нього в реєстрі виділено шати «ишпанские», «польские», «старосвецкие»), як і її «венцы перловые», «пани троцкая побрала». Виняток становили декілька речей, котрі молода дружина віддала «паней Ясенской», «бабе з Мядела» та якійсь Настюхні.

Цікаво, що цим добром не погребував навіть молодший син Острозького, наказавши «собє жупицу уробити» з «шаты шарлату чирвоного без рукавов» (арк.6 зв.). Ще цікавіша нотатка про те, що деякі шати було «перероблено панне Зофеи и их з собою побрала». Нижче подається перелік «шат панны Зофеины» й уточнюється: вона їх «з собою побрала», коли йшла «за пана Комаевского» (арк.6 зв. – 7). Отже, з'ясовується, що дочка Костянтина Острозького від другого шлюбу Софія, знана за згадками 1528–1531 рр.¹¹, усупереч традиційним уявленням, не померла в дитинстві, а досягла відповідного віку й була видана заміж. Це не повинно спантеличувати фахівців, адже, для прикладу, ми практично нічого не знаємо про її мати Олександрю або про її тітку (сестру батька) Марію, котра мала сина Романа і трьох дочок – Софіїних двоюрідних брата та сестер¹².

До цієї генеалогічної інформації в реєстрі додається побутова. У рубриці «Пере», де йдеться про розмаїте вартісне пір'я (страусове, павичеве, лебедине, журавлине) і прикрашені золотом віяла, занотовано: «На змовинах панны Зофеи ходили в машкарах; пер взято струсих 15» (арк.13 зв.). Таким чином, цю важливу родинну подію (яка сталася, безумовно, уже по смерті К.І.Острозького) було відзначено святковим маскарадом.

Не можна виключити й можливість існування у старого князя іншого потомства – синів або дочок, які пішли з життя в дитячому чи підлітковому віці. Привертає увагу рубрика «Шаты небожчика пана Яна и Юрасевь» (арк.9–9 зв.). Наприкінці переліку цих «шат» згадуються підбиті горностаєм шубки «небожчици Галесьь» й «небожчика Адася», а також «футро рысее, што у кольбели дети прикрывають». Нижче, на арк.22 зв., фігурує «скринка черманая з белым платем небожчика Юрася».

Висвітлено в реєстрі й культурні аспекти сімейного побуту Острозьких. Побіжні згадки про Станіслава-органіста доповнює інформація про «истромонт

¹¹ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. – Warszawa, 1895. – S.350–351. Щоправда, у сучасній літературі до них було додано інформацію про позов, поданий Олександрою Острозькою в 1541 р. у зв'язку з тим, що свого часу її пасерб Ілля не виділяв коштів на «вухованьє» своєї зведеної сестри Софії (див.: *Соболев Л.* Борьба за наследство кн. К.И.Острожского в 40-е гг. XVI в. // *Острогiana в Україні і Європі.* – Старокостянтинів, 2001. – С.39).

¹² На існування дочок указує передовсім те, що К.І.Острозький називав їхніх чоловіків своїми зятями (див.: *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. – S.346). Більш-менш докладні відомості маємо тільки про Маріїну доньку Федору (див.: *Собчук В.* Від коріння до крони: Дослідження з історії князівських і шляхетських родів Волині XV – першої половини XVII ст. – Кременець, 2014. – С.210).

великий»¹³ і «таблятуру до истромента»¹⁴ (арк.17 зв. – 18). Однак ці реалії поступаються значенням зафіксованому поряд із ними «образу пана Костантог[о]» (арк.18). Напевно, саме ця картина стала іконографічною основою пізніших портретів Костянтина Івановича¹⁵. Її нинішнє «відкриття» спростовує уявлення про «цілковитий брак творів мистецтва» у життєвому просторі князя, який нібито відзначався «особливою скромністю»¹⁶. Жодних ознак цієї скромності в реєстрі немає – як, з іншого боку, і натяку на існування дорогоцінних фамільних реліквій (до котрих наші співвітчизники ладні зарахувати навіть корону короля Данила¹⁷). Окрім перелічених вище дорогих «святостей» і трьох згаданих окремо «крижиков золотых с перль» (арк.11 зв.), на цю роль можуть претендувати хіба срібні та позолочені ложки «под гербом его милости» (арк.18–18 зв.). Нагадаємо, що, опріч іншого, 2 тузіня срібних ложок мав повернути мачусі Ілля Острозький за рішенням суду 1531 р.¹⁸

Із позицій сьогодення цінними артефактами уявляються також «панцер пана его милости зо всим и рукавиц двое до него»¹⁹ та «панцер другий его милости з гербами» (арк.29). Загалом у реєстрі фігурує велика кількість військового спорядження, хоча у жодному випадку не йдеться про бойові трофеї, цілком очікувані з огляду на перемоги гетьмана Острозького. Про найгучнішу з них, оршанську 1514 р., нагадують хіба «прапорц[ы кит]айки чирвоное и белое» й «значок его милости китайчаний» (арк.17). Як перші, так і другий можна побачити на відомій картині «Битва під Оршею», причини й

¹³ Зауважимо, що У.Августиняк витлумачує згадані в документах початку XVII ст. «інструменти» як спінеті (різновид клавесину) (див.: *Augustyniak U. Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640): Mechanizmy patronatu.* – Warszawa, 2001. – S.229).

¹⁴ Табулатура (тобто схематичний запис музики) для органа.

¹⁵ Принагідно відзначимо не підкріплене жодними аргументами твердження вітчизняного біографа Острозьких В.Ульяновського, що портрет князя постав на замовлення його молодшого сина в 1570-х рр., а найранішим у «портретній галереї Острозьких» був образ старшого княжича Іллі (див.: *Ульяновський В.* Велика передсмертна молитва князя Іллі Острозького: Форми і прояви релігійності та есхатологічні мотиви // *Український історичний журнал.* – 2013. – №6. – С.88). Однак не слід забувати, що гетьмана Острозького трічі зображено на картині «Битва під Оршею», яку нині датують кінцем 1530-х рр. (див.: *Лобин А.Н.* Образ воинов-«московитов» на картине «Битва под Оршей» // *Studia Historica Europae Orientalis / Исследования по истории Восточной Европы.* – Вып.9. – Минск, 2016. – С.165–175). Варто також додати, що портрет когось з Острозьких у 1635 р. був у резиденції Радзивілів в Орлі (на Підлушші), а зображення Василя (Костянтина) – у 1616 р. в їхньому будинку у Слущку (див.: *Augustyniak U. Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640).* – S.229, 244).

¹⁶ *Herbst S., Walicki M.* Obraz bitwy pod Orszą // *Rozprawy Komisji Historii Kultury i Sztuki TNW.* – T.1. – Warszawa, 1949. – S.50. Ця думка репродукується в новітній літературі (див.: *Janiczek M.* Obraz «Bitwa pod Orszą» – geneza, datowanie, wzory graficzne a obraz bitwy «na Kropiwniej» i inne przedstawienia batalistyczne w wileńskim pałacu Radziwiłłów // *Bitwa pod Orszą / Pod red. M.Nagielskiego.* – Warszawa, 2016. – S.189, przyp.74). Утім нескладно переконатися, що в основі подібних уявлень – далекі від репрезентативності джерела (*Ярушевич А.* Ревнитель православия, князь Константин Иванович Острожский (1461–1530) и православная литовская Русь в его время. – Смоленск, 1896. – С.223–224).

¹⁷ Див.: *Кралуек П.* Шестиднев, або Корона дому Острозьких. – К., 2010.

¹⁸ *Wolff J.* Książowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. – S.351.

¹⁹ Принагідно згадаємо новітній символ українських танкістів – «латну рукавицю з перначем XVI ст.». Торік у своїх вітаннях із нагоди їхнього професійного свята про неї піднесено висловився начальник Генштабу Збройних сил України генерал армії В.Муженко: мовляв, вона має нагадувати «нащадкам українських лицарів» про розгром московитів під Оршею «волинською важкою кіннотою під командуванням князя К.Острозького». Залишається тільки пошкодувати, що про участь у битві цього різновиду військ нічого невідомо фахівцям з оршанської проблематики.

обставини створення якої тривалий час дискутуються у фаховій літературі²⁰.

Розмаїта амуніція також роздавалася Костянтином-молодшим – хоча й у значно менших, ніж одяг, масштабах. Щось перероблялося відповідно до його смаків. Скажімо, він велів «переробить на корд» один із «мечиков без сребра» та «казал обратъ» срібло з пасків і острог (арк.14 зв.). Те саме стосувалося й кінської зброї – «рядов до коней»: з «ряда влоского на оксамите чирвоном» зняли срібло, а з «ряда козацкого на чорном оксамите» – срібло й перли, які «побрала» княгиня (арк.14, 15 зв.). За такого прагматичного ставлення до цінних речей вони, по суті, не мали шансів зберегтися до нашого часу (як це сталося, зокрема, із військовим спорядженням Радзивіллів).

Прикро, що в реєстрі немає ані чітких хронологічних реперів, ані топографічних прив'язок. Побіжно тут згадуються «князь Матей, плебан манковський», який дістав від княжої вдови «спорок» (споротий верх) «з шубки одомашки гвоздиковое» (арк.5), і ручниця²¹, подарована «Стопковскому, лесничому его милости пана виленского» (арк.23). Дещо красномовніша інформація про «роход» дорогих тканин. Зокрема дізнаємося, що Костянтин-молодший «взял до себе» білу китайку, «и с тое китайки рызы [...] до церкви Тристеницкое казал вробить» (арк.11 зв.). Трохи нижче повідомляється, що за його розпорядженням «до церкви Тристеницкое на ризы» пішло «[ло]кот 5 и четверть» червоного оксамиту. Заразом дружині «врядника тристеницкого» Омеляна дісталось 14 ліктів «китайки бурнатное» (арк.12).

У цих трьох випадках ідеться, гадаємо, про село Тристенець неподалік від Мінська – надання «королевы ее милости Олень» мінському Вознесенському монастиреві, затверджене її чоловіком Александром Ягеллончиком у 1502 р.²² Складно сказати, що спонукало молодого князя підтримати матеріально саме тристенецький храм. Відомо, що його батько панував дружину «господаря», щиро віддану православ'ю, і згодом вписав її ім'я до печерського пом'яника²³. Подеколи припускають, що саме у Вознесенському монастирі К.І.Острозький молився перед Оршанською битвою. Одначе відчутніше зв'язок із княжою родиною простежується пізніше, у 1570-х рр., коли з волі Сигізмунда Августа обитель перебувала у власності Івана Івановича Баки²⁴, а його родичі, Григорій і Данило Баки, багаторазово згадуються в реєстрі. Скажімо, останній отримав

²⁰ Зауважимо, зокрема, розбіжність думок щодо замовника цієї картини. Одні дослідники не виключають, що ним міг бути хтось із князів Острозьких (див.: *Лобин А.Н.* Образ воинов-«московитов» на картине «Битва под Оршей». – С.173), тоді як інші це заперечують (див.: *Janicke M.* Образ «Bitwa pod Orszą»... – S.196).

²¹ Ручна гладкоствольна дульнозарядна вогнепальна зброя.

²² Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией (далі – Акты ЗР). – Т.4. – Санкт-Петербург, 1851. – С.174–175. – №121; Собрание древних грамот и актов городов Минской губернии. – Минск, 1848. – С.98–99. – №57.

²³ *Голубев С.Т.* Древний помянник Киево-Печерской лавры. – С.79. Цей запис стосовно померлої в 1513 р. «великой [княгини и] королевы» Олени Іванівни дістав у сучасній літературі абсолютно ненаукову інтерпретацію: мовляв, ідеться про Анну, другу дружину князя Романа Мстиславича (див.: *Войтович Л.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). – Л., 2000. – С.48, 62, 69, 71–72). Подібну, як удається до лексика Л.Войтовича, «фантазмагонію» можна пояснити тільки цілковитим нерозумінням історичного контексту.

²⁴ Щоправда, це порядкування мало для монастиря вкрай негативні наслідки, і в 1576 р. його в Баки відібрали (див.: *Макарий.* История русской церкви. – Кн.5. – Москва, 1996. – С.220).

від Костянтина-молодшого срібну позолочену шаблю (арк.14), а Григорієві, окрім «кучмы собольей», дісталися такі екзотичні речі, як хутро білого ведмедя й «гуня»²⁵ московская пѣстрая велбужая (верблужа – *О.Р.*) (арк.3, 12 зв., 26 зв.).

Звісно, докладна персоналізація й контекстуалізація реєстру є справою майбутнього та здійснюватиметься при підготовці його коментованого видання. Нині, випереджаючи цю публікацію, хочемо наголосити на унікальності закладеної в документі інформації. У ньому згадано сотні предметів, які в першій половині XVI ст. оточували Острозьких у повсякденному житті – від церковних святощів до речей господарських, «ковальських» і «стельмаских». Серед них були й такі характерні для своєї доби, як срібні «банки, што кров пускают», «трубы зубрины», «путы железные на хлопи» (арк.18 зв., 19 зв., 29 зв.). Реєстр є суттєвим додатком до джерельної бази острогiani, бідність котрої змушує дослідників звертатися до вельми сумнівних писемних пам'яток²⁶ або ж спонукає вишукувати інформаційний ресурс у документах, давно запроваджених до наукового обігу²⁷.

У реєстрі добре відчувається полікультурний характер тодішнього суспільства, де співіснували різні етнічні групи та конфесії. Невипадково у скарбці К.І.Острозького, відомого своєю православною ревністю, сусідили скрині з речами «церковными» й «костелными». Та й книжки також ділилися на в'піл. Звісно, документ нотує тільки частину фамільного майна Острозьких, і це слід пам'ятати, оцінюючи розмір родинної бібліотеки. Досі про ставлення Костянтина Івановича до книг можна було судити тільки за кількома його наданнями монастирям (передовсім Дерманському)²⁸. Нині ми маємо пряме

²⁵ Накидка.

²⁶ Див., напр.: *Вихованець Т.* Лист Костянтина Острозького до Юрія Радзивіла від 26 травня 1531 р.: Зауваги на полях «посмертного» послання князя // Наукові записки НУ «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип.18. – Острог, 2011. – С.84–104.

²⁷ Характерна у цьому сенсі публікація В.Ульяновського (див.: *Ульяновський В.* Велика передсмертна молитва князя Іллі Острозького: Форми і прояви релігійності та есхатологічні мотиви. – С.72–91). Автор переконує, що «наші “знання” стосовно відсутності попередньої практики особливих проявів релігійності Іллі Острозького радше є “незнанням” реальних обставин через неналежну документальну базу» (див.: Там само. – С.83–84). Він вихваляє примарні чесноти «затертого» князя, ґрунтуючись передовсім на заповіті Іллі, що його «побожна частина завдяки деталізації дій, жестів, надань і молитов переконливо свідчить про напругу великої передсмертної молитви князя Іллі» (див.: Там само. – С.87). Утім, усупереч твердженням В.Ульяновського про екстраординарність цього заповіту, ідеться про доволі типовий документ, в якому немає жодних «есхатологічних мотивів» (пор., напр., із ширшою за географією «усецерковною молитвою» за небіжчика: Акты ЗР. – Т.1. – Санкт-Петербург, 1846. – С.369–371. – №224). Пафос статті ґрунтується на незнайомстві автора з цим типом пам'яток, як і з відповідною лексикою (скажімо, він витлумачує фразу «святости, образы [тут: ікони або картини]» як «святости образы», що були «сімейною цінністю сакрального змісту» (див.: Там само. – С.87)).

²⁸ Між іншим, кількість подібних дарунків потребує уточнень. Так, В.Ульяновський перетворює надання цьому монастиреві, яке датується в літературі то 1507, то 1520 рр., на два окремих – і, отже, подвоює князеву щедрість (див.: *Ульяновський В.* «Славний для всіх часів чоловік»: князь Костянтин Іванович Острозький. – Острог, 2009. – С.117–119). До того ж дослідник стверджує, що Острозький дарував тільки багато оздоблені книги, адже «при монастирях були свої переписчики». Він забуває про комплект «звичайних» Міней, подарованих князем тій-таки Дерманській обителі. Стосовно можливого вкладу книги, пов'язаної з К.І.Острозьким, у Супрасльський монастир див.: *Темчин С.* Супрасльський список Хроніки Георгія Амартола середини XVI века и его антиграф 1494 года // *Knygotyra*. – Т.49. – Vilnius, 2007. – P.68–86.

LMAVB. -
RS F16-7. -
12v - 13r

Друж

Друж дароуи златоуи вѣдѣи се заруи...
идѣроу се

Друж рече
 Заруи златоуи и пѣдѣи...
 вѣдѣи и идѣроу...
 Друж пошлѣи...
 Друж кѣтѣрови...
 Данискоу...
 Друж пошлѣи...
 Друж пошлѣи...
 Друж пошлѣи...
 Друж пошлѣи...
 Друж пошлѣи...



Друж...
 Друж...
 Друж...
 Друж...
 Друж...
 Друж...
 Друж...
 Друж...

Між двох і в розході 13.
Зрозуміло і в тих випадках як між двох осіб
срочно



Виповненням позримою
виповненням позримою під
виповненням
Виповненням
Виповненням позримою
за і в виповненням

Виповненням позримою
виповненням позримою

Виповненням позримою
виповненням позримою

Виповненням позримою
виповненням позримою

Виповненням позримою
виповненням позримою

документальне свідчення стосовно книжкових уподобань старого князя, які, здається, були цілком традиційними. На жаль, ніщо не вказує на існування в Острозького зібрання²⁹, подібного багатій книгозбірні його недруга – канцлера Альбрехта Ґаштольда³⁰. Та це анітрохи не применшує як масштаб особистості князя, так і його місце у вітчизняному культурному ландшафті.

REFERENCES

1. Augustyniak, U. (2001). *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640): Mechanizmy patronatu*. Warszawa: Semper. [in Polish].
2. Cicienienė, R. (2015). Książka rękopiśmienna w życiu społeczeństwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XIV – połowie XVI wieku. *Rocznik Lituanistyczny*, 1, 219–250. [in Polish].
3. Cicienienė, R. (2013). Rukopisnaja kniga i ejo retseptsija v VKL XIV – serediny XVI vv. *Kalbotyra*, 58 (2), 59–77. [in Russian].
4. Gudmantas, K. (2003) Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai. *Knygotyra*, 41, 9–24. [in Lithuanian].
5. Herbst, S., Walicki, M. (1949). Obraz bitwy pod Orszą. *Rozprawy Komisji Historii Kultury i Sztuki TNW*, 1, 33–68. [in Polish].
6. Janicki M. (2016). Obraz «Bitwa pod Orszą» – geneza, datowanie, wzory graficzne a obraz bitwy «na Kropiwej» i inne przedstawienia batalistyczne w wileńskim pałacu Radziwiłłów. In: M. Nagielski (Ed.). *Bitwa pod Orszą* (pp.173–225). Warszawa: Neriton. [in Polish].
7. Lobin, A.N. (2016) Obraz voinov-«moskovitov» na kartine «Bitva pod Orshej». *Studia Historica Europae Orientalis*, 9, 165–175. [in Russian].
8. Ochmański, J. (1996). Najdawniejsze księgozbiory na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku. In: *Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność* (pp.73–83). Toruń: UMK. [in Polish].
9. Rusyna, O. (1999). Kleptomani u netriakh tserkovnoi istorii. *Krytyka*, 10, 20–23. [in Ukrainian].
10. Sobchuk, V. (2014). *Vid korinnia do krony*. Kremenets': PP Diatlyk M.S. [in Ukrainian].
11. Sobolev, L. (2001). Bor'ba za nasledstvo kn. K.I.Ostrozhszkogo v 40-e gg. XVI v. In: *Ostrohiana v Ukraini i Yevropi* (pp.33–48). Starokostiantyniv: Tov-vo doslidnykiv Volyni. [in Russian].
12. Temchin, S. (2007). Suprasl'skij spisok Khroniki Georgija Amartola serediny XVI v. i ego antigraf 1494 g. *Knygotyra*, 49, 68–86. [in Russian].
13. Ulianovskyi, V. (2009). «Slavnyi dlia vsikh chasiv cholovik»: kniaz Kostiantyn Ivanovych Ostrozkyi. Ostroh: NU «Ostrozka Akademiia». [in Ukrainian].
14. Ulianovskyi, V. (2013). Velyka peredsmertna molytva kniazia Illi Ostrozko. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 72–91. [in Ukrainian].
15. Voitovych, L. (2000). *Kniazivski dynastii Shhidnoi Yevropy*. Lviv: IUK NANU. [in Ukrainian].
16. Vykhoanets, T. (2011). Lyst Kostiantyna Ostrozko do Yurii Radzyvila vid 26 travnia 1531 r. *Naukovi zapysky NU «Ostrozka akademiia*. *Istorychni nauky*, 18, 84–104. [in Ukrainian].

²⁹ В.Ульяновський вважає, що князь мав «невелику (але на той час і немало) бібліотеку» (див.: Ульяновський В. «Славний для всіх часів чоловік»... – С.118). При цьому він покликається на публікацію, де жодним словом не згадано Острозького: Ochmański J. Najdawniejsze księgozbiory na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku // *Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*. – Toruń, 1996. – S.73–83. Тож укотре йдеться про особливості «творчої манери» дослідника, які ми відзначали ще наприкінці 1990-х рр. (див.: Русина О. Клептоман у нетрах церковної історії // *Критика*. – 1999. – №10. – С.20–23).

³⁰ Gudmantas K. Alberto Goštauto biblioteka ir Lietuvos metraščiai // *Knygotyra*. – Т.41. – Vilnius, 2003. – P.9–24.

OLENA RUSYNA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Leading Research Fellow,
Department of History of Ukraine of the Middle Ages and Early Modern Times,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), erusina@ukr.net

EVERYDAY LIFE OF OSTROZKI PRINCES IN THE LIGHT OF THE INVENTORY OF THEIR PROPERTY

The article represents a brief examination of the completely new source relating to the family history of princes of Ostroh, primarily renowned hetman of the Grand Duchy of Lithuania Kostiantyn Ivanovych Ostrozkyi (ca. 1460–1530). The document was found in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (Vilnius). It is an inventory of prince Kostiantyn's belongings which were partly distributed among his relatives and servants after his death. The register includes such items as expensive cloth, hats, footwear, jewelry, fabrics, furs, feathers and fans, ammunition, swords, spades, guns, armors, shields, harnesses, saddles, carpets, silver and metal tableware, utensils, documents sealed by prince. Of special interest are cultural aspects of data from the inventory. The document mentions organ and court organ-player, masquerades on festive occasions and portrait of Kostiantyn Ostrozkyi which probably was an iconographic prototype of hetman's existing images. The register reveals not only social status and financial positions of Ostrozki, but also multicultural nature of the society they lived in. Its prominent feature was a peaceful coexistence of different ethnic groups and confessions. No surprise that we find in the inventory luxurious paraphernalia and books for both Orthodox and Roman Catholic churches. It contains also a valuable information regarding genealogy of Ostrozki. As it appears, Kostiantyn's daughter Sophia, despite traditional notions, did not die as a child but attained the marriageable age and got a husband. As a whole, the document is an important addition to the existing sources covering activities of the princes of Ostroh. It gives us a unique chance to take a look into everyday life of influential magnates of the Grand Duchy of Lithuania in the first half of the 16th century and debunk some false notions regarding its characteristic features. That is why the inventory should be published in full in the nearest future.

Keywords: Grand Duchy of Lithuania, prince Kostiantyn Ostrozkyi, inventory, everyday life, Ostrozki-related studies.